

مقدمه

محیط‌زیست عبارت ترکیبی از عوامل زیستی و محیطی در قالب محیط‌زیست و غیرزیستی (فیزیکی و شیمیایی) است، که می‌تواند بر زندگی افراد، گونه‌های گیاهی و جانوری به صورت متقابل تأثیر بگذارد و طبیعتاً برای مدیریت آن دانش‌های متفاوت و جامع‌گرایانه^۳ نیاز است [۲۸]. بنابراین با احیاء و توسعه محیط‌زیست به همراه مدیریت یکپارچه حوزه‌های آبخیز شکل‌گیری زیربنای توسعه پایدار در بوم‌سازگان^۴ حاصل می‌شود. با تشدید بحران‌های محیط‌زیستی، به‌منظور رشد شاخص‌های توسعه پایدار، نگهداری از منابع زیستی در اواخر قرن بیستم از سوی جوامع بین‌المللی مورد توجه جدی قرار گرفت. بر مبنای گزارش‌های مؤسسه همکاری اقتصادی و توسعه در سال ۲۰۰۱، بسیاری از عوامل تشکیل‌دهنده محیط‌زیست مانند آب، خاک و هوا تحت تأثیر کارکردهای انسان، رشد شهر، روستا و صنعت قرار گرفته است [۲۱]. انسان، تنها در سایه یک محیط امن می‌تواند به مطالبه دیگر حقوق خود از جمله، حقوق سیاسی، اجتماعی و اقتصادی بپردازد. از این رو ادعان به تأثیر محیط‌زیست بر زندگی انسان و غیر انسان امری بدیهی به حساب می‌آید [۳۵]. ارتباط نزدیک عدالت محیط‌زیستی^۵ با نهادهای حقوق بشر دلیلی بر محقق شدن عدالت اجتماعی است که می‌تواند در ارائه راه‌کارهای لازم به‌منظور پیشرفت و اجرای سیاست‌های ملل مؤثر باشد [۱۱]. بنابراین انسان در کنار نیاز به محیط‌زیست، ضروری است به کارکردهای آن نیز آگاه باشد [۳۰]. الگوی تغییرات موازی در توان سیاسی، اقتصادی و تبعیض نژادی، نمونه‌هایی از نبود الگوهای عدالت محیط‌زیستی است [۳۲]. این الگوها در برای اعتماد مردم به سلامت، رشد و حفاظت محیط‌زیست بر اساس قوانین، مقررات، ارزش‌ها، کنش‌ها و تدابیر تدوین شده است. در حیات موجودات نیز، داشتن محیط سالم و بهره‌مندی از آب، خاک و هوای غیرآلوده از حقوق ذاتی هر موجودی به شمار می‌آید. انسان با توجه به سرشت و الگوی آفرینشی او، نیازمند هوای پاک، آفتاب کافی، غذای سالم، آسایش، آرامش، رطوبت، درجه حرارت، فشار هوای متعادل و در نهایت شروطی مساعد به‌منظور بهره‌مندی از ابزار مختلف است. تحولات عظیم در زندگی انسان و به دنبال آن محیط‌زیست با ظهور انقلاب صنعتی و استفاده بیش از اندازه از انرژی‌های فسیلی در صنعت و

ضرورت عدالت محیط‌زیستی در آبخیزداری

وحید بیرانوندی^۱، محمد طاوسی^۱ و سید حمیدرضا صادقی^{۲*}
تاریخ دریافت ۱۴۰۱/۰۶/۰۹ تاریخ پذیرش ۱۴۰۱/۰۹/۱۵

چکیده

امروزه حوزه‌های آبخیز با مسائل محیط‌زیستی مختلفی مواجه هستند. عواملی از جمله سازمان‌دهی ضعیف در بخش‌های دولتی، فقدان ساختارهای مدیریتی مناسب، بی‌توجهی به عوامل تهدیدکننده صلح و امنیت بین‌المللی هم‌چنین تغییرات اقلیمی، حقوق حاکم بر حفاظت خاک و آب، مجموعه قوانین حاکم بر جنگل‌ها و مراتع، ضعف در فعالیت‌های کشاورزی و عدم توجه به جایگاه حیوانات مانع دستیابی حوزه‌های آبخیز به توسعه پایدار است. از سوی دیگر فقدان و یا نقص در قوانین مربوط به عدالت محیط‌زیستی سبب تشدید این تنش‌ها شده است. از این رو پژوهش، حاضر به‌منظور بررسی قوانین مرتبط با عدالت محیط‌زیستی در بخش‌های مختلف حوزه آبخیز و عوامل وابسته به آن در سطوح ملی، بین‌المللی و شناسایی نقاط ضعف موجود در قوانین برای برآورد نیاز مردم بدون آسیب‌رسانی به نیازهای آیندگان به روش توصیفی تحلیلی، تدوین شده است. نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که تنها راه ارتقا وضعیت نابسامان حوزه‌های آبخیز در سطح جهان، گسترش سایه همدلی بین دولت‌های مختلف بر پایه حفاظت از محیط‌زیست از طریق اصلاح قوانین و مدیریت اصولی بر مبنای حفظ احترام به عدالت محیط‌زیست و عناصر آن است. هم‌چنین فعالیت‌های توسعه پایدار بر مبنای رضایت‌مندی منطقه‌ای در حوزه‌های آبخیز مبتنی بر دستیابی به نیازهای اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی واقعی بشر پایه‌گذاری خواهد شد.

واژه‌های کلیدی: توسعه پایدار، حقوق بشر، فرهنگ منابع طبیعی، مدیریت جامع آبخیز.

۱- دانشجویان دکتری علوم و مهندسی آبخیز، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه تربیت مدرس
۲- استاد گروه مهندسی آبخیزداری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه تربیت مدرس و نویسنده مسئول:
Email. sadeghi@modares.ac.ir

3. Holistic
4. Economists
5. Environmental justice

به دنبال آن توسعه شهرها، پیشرفت و گسترش فناوری، نگرانی‌های زیادی را برای دانشمندان و طرفداران محیط‌زیست به دنبال داشته است [۲۰]. در این راستا اتحاد تمام ملل دنیا به منظور بقا و حفظ محیط‌زیست کره زمین نشان از شناخت جهانی از بحران‌های محیط‌زیستی و حرکت به سوی راه‌کارهای اجتماعی مناسب برای مقابله با آن داشته است [۱۶]. توسعه پایدار بر مبنای استفاده مؤثر و معقول از منابع طبیعی استوار و حرکت آن در جهت تأمین عدالت اجتماعی و رشد اقتصادی است [۲]. توسعه پایدار به دنبال ایجاد تعادل بین نیازهای توسعه‌ای و ضرورت‌های محیط‌زیستی است. نخستین اجلاس در ارتباط با محیط‌زیست در سال ۱۹۷۲ در استکهلم سوئد، پنج سال قبل از تدوین قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران برگزار شد. از سوی دیگر توسعه پایدار به‌عنوان حاصل سه اجلاس ۱۹۹۲ ریودوژانیرو برزیل، ۲۰۰۲ ژوهانسبورگ و ۲۰۱۲ ریو، از عناصر اصلی حقوق بین‌الملل محیط‌زیستی است که درصدد ایجاد نوعی رابطه بین حفاظت محیط‌زیستی و توسعه اقتصادی است. نتایج بررسی‌های صورت گرفته در سطح بین‌المللی توسط بانک جهانی بیان می‌دارد که قوانین و مقررات بخش منابع طبیعی و حوزه‌های آبخیز در دستیابی به توسعه پایدار حرکت می‌کنند و قوانین سودجویانه از منابع به سمت حفاظت محیط‌زیستی و حفظ ارزش‌های زیبایی‌شناختی سوق پیدا کرده است [۱۰]. با وجود این که زیربنای توسعه پایدار در هر کشور مدیریت یکپارچه حوزه‌های آبخیز، آب‌و خاک قلمداد می‌شود، حفظ این منابع ارزشمند وابسته به انتخاب درست راهبردهای جامع در اجزای مختلف سامانه آبخیز است [۳۸]. این در حالی است که کماکان تخریب منابع طبیعی و تنزل آبخیزها مسئله اصلی ملل مختلف به حساب می‌آید. تا به امروز پژوهش‌های مختلفی در سرتاسر جهان به منظور آشکارسازی عدالت محیط‌زیستی برای برآورد نیاز فعلی، بدون آسیب‌رسانی به ضروریات آیندگان صورت گرفته است. این پژوهش‌ها باهدف تغییر در نگرش بشر به منظور دستیابی به توسعه پایدار بوم‌سازگان [۳۳ و ۴۲]، نظارت بر محیط‌زیست و بررسی عوامل تهدیدکننده خاک و آب [۳۶]، تشریح فلسفه و مفهوم‌سازی عدالت محیط‌زیستی و ارتباط آن با مسائل حقوقی [۹، ۳۴، ۴۹ و ۵۱]، شناخت تبعات تخریب محیط‌زیست [۳] و ارتباط انرژی‌های تجدیدپذیر^۱ با عدالت محیط‌زیستی [۲۶] صورت گرفته است.

در ایران نیز جنبه‌های مختلف عدالت محیط‌زیستی در اسناد منطقه‌ای و ملی [۵ و ۲۴] و مفاهیم آن در ارتباط با توسعه پایدار مورد نقد و بررسی قرار گرفته است [۳۹ و ۴۵]. هم‌چنین درآمدی بر نظریه برابری در منابع بین نسلی صورت گرفته [۳۸] و حتی جنبه‌های رفتاری عدالت محیط‌زیستی و ارتباط انسان با محیط‌زیست از نگاه اسلام مورد بررسی قرار گرفته است که تأکید قرآن بر نوع خاصی از تعامل انسان با محیط‌زیست تأیید شده است [۴۱]. هم‌چنین کشاورزی علمی و سبز با چشم‌اندازهای اخلاقی و عدالت محیط‌زیستی از دیگر

1. Renewable

ابعاد عدالت است که تقویت هر یک از عوامل مؤثر در کشاورزی در بخش‌های وسیعی از بوم‌سازگان را به دنبال داشته است [۳]. عدالت محیط‌زیستی و فرآیند و برنامه‌های ترمیمی، امکان پیشگیری از تکرار جرم و خسارات به محیط‌زیست در آینده را نیز فراهم می‌کنند [۷]. این در حالی است که در شرایط بیماری کرونا^۲ با کاهش فعالیت‌های انسانی و به دنبال آن کاهش ۲۵ درصدی انتشار دی‌اکسیدکربن در محیط‌زیست [۳۱]، به‌نوعی در راستای اهداف قوانین بین‌الملل در پیمان ۱۹۹۲ و توافقنامه ۲۰۱۵ پاریس قرار گرفته است. بنابراین علی‌رغم مشکلاتی که این بیماری بر زندگی انسان تحمیل کرد، فرصتی برای تنفس طبیعت را به ارمغان آورده است [۱۲]. این در حالی است که سوء مدیریت در منابع طبیعی خطرناک‌تر از هر همه‌گیری بیماری مثل کروناست، لذا مدیریت پایدار حوزه آبخیز، تنها از طریق توجه به زیرساخت‌های مناسب قانونی، قضایی و اجرایی امکان‌پذیر است. اخیراً نیز مطالعه‌ای مبنی بر مرزهای جدید عدالت محیط‌زیستی گزارش شده است که در آن حتی از بیماری کرونا به‌عنوان عاملی تهدیدکننده بر عدالت محیط‌زیستی یاد شده است [۲۷]. لذا درک صحیح از عدالت در ابعاد و جنبه‌های مختلف محیط‌زیست امری ضروری قلمداد می‌شود [۲۵]، که منجر به دو هدف غایی یعنی ارتقا وضعیت اقتصادی-اجتماعی جامعه و حفظ تعادل بوم‌شناسی و به‌خصوص در کشورهای درحال توسعه خواهد شد. با توجه به ابعاد وسیع عدالت محیط‌زیستی و اهمیت آن در بقا بوم‌سازگان‌های مختلف و تأثیرگذاری آن بر جوامع ملی و بین‌المللی، پژوهش حاضر باهدف مفهوم‌سازی عدالت محیط‌زیستی در ابعاد مختلف عوامل وابسته به حوزه‌های آبخیز، نقد و تحلیل قوانین بالادستی در ایران و جهان و بررسی چالش‌ها و تهدیدهای پیش روی نسل آینده تدوین شده است و به ارائه راهکارهای عملی برای تحقق توسعه پایدار در مقیاس حوزه‌های آبخیز می‌پردازد.

مواد و روش‌ها

این پژوهش از نوع نظری، روش پژوهش به‌صورت توصیفی تحلیلی و روش جمع‌آوری اطلاعات به‌صورت کتابخانه‌ای و با مراجعه به اسناد، کتب و مقالات است. در ادامه با تفسیر نقاط ضعف و قوت قوانین داخلی و بین‌المللی، تلاش مقدر در راستای ارائه راهکارهای بهبود شرایط کنونی در عدالت محیط‌زیستی صورت گرفته است.

نتایج

نظام حاکم در حفظ شرایط اقلیمی در حقوق بین‌الملل
امروزه مسئله گرمایش جهانی^۳ و عواقب آن بر حیات و روند پیشرفت ملت‌ها از بزرگ‌ترین مشکلات جوامع بین‌المللی محسوب می‌شود، به‌طوری‌که روند دخالت‌های بشر با شروع انقلاب صنعتی از

2. Covid19
3. Global Warming

روند افزایشی برخوردار بوده است. اهمیت بالای اثرات محیط‌زیستی در چارچوب فعالیت‌های انسانی از قبیل توسعه کشاورزی، اقتصادی، صنایع و مشابه آن بر پایه ثبات و پایداری تغییرات آب و هوایی هستند [۲۹]. عدم پایداری کشورها به حقوق بین‌الملل در ارتباط با کاهش آلودگی و آثار مخرب صنعتی شدن جوامع و هم‌چنین تأثیرات آن بر منابع طبیعی و آب‌خیزها سبب تشدید اثرات تغییر اقلیم^۱ بر کره زمین از جمله گرمایش جهانی، آلودگی محیطی، پدیداری مخاطرات محیط‌زیستی و تغییر سهم ردپای بوم‌شناسی^۲ در میزان آلودگی منابع شده است [۴۸]. از این رو عدم توجه به مخاطرات محیط‌زیستی امری مهم در برابر صلح دولت‌ها و ملت‌ها قلمداد می‌شوند و این خطر بزرگ جهانی نیازمند راهکارهای فرامرزی است [۴۳]. در همین ارتباط، پیامدهای اجتماعی تغییرات آب و هوایی، نابرابری تأثیر تغییر اقلیم از جانب فقرا و ثروتمندان و تأثیرات متعاقب آن در نسل‌های بعدی و عواقب ناعادلانه سیاست‌های طراحی شده به‌منظور تعدیل پیامدهای تغییرات اقلیمی از جمله دلایلی است که تغییرات اقلیمی را مرتبط به محیط‌زیست و نیازمند به نقد و ارزیابی نموده است [۱۹]. هم‌چنین تخصیص آب در بخش‌های مختلف مصرفی در یک آب‌خیز در شرایط ایده‌آل می‌بایست از نظر اقتصادی کارآمد، از دیدگاه فنی علمی و از منظر اجتماعی عادلانه باشد. بر همین اساس بایستی تقسیم مؤثر توزیع آب از نظر اقتصادی باهدف بیشینه‌سازی سود اقتصادی، بهبود عدالت اجتماعی و با نگرش حفظ منابع و تقسیم عادلانه آب بین گروه‌های کم‌درآمد و ضعیف صورت گیرد [۶]. با این تفاسیر در این پژوهش به بررسی شماری از پیمان‌ها و عهدنامه‌های بین‌المللی در ایجاد عدالت محیط‌زیستی با توجه به نقش قوانین در تغییرات اقلیمی و چگونگی ورود ایران به آن‌ها پرداخته شده است.

پیمان تغییرات اقلیمی^۳ (UNFCCC)، در سال ۱۹۹۰ از طریق سازمان ملل باهدف کنترل تغییرات آب‌وهوایی زمین پایه‌گذاری شده است. سپس در سال ۱۹۹۲ تعداد اعضای عضو این پیمان در ریودوژانیرو به ۱۵۴ و امروزه به ۱۹۷ کشور عضو رسیده است. هدف اصلی این پیمان تنظیم حدود گازهای گلخانه‌ای^۴ اتمسفر به‌گونه‌ای است که زمین، زمان لازم برای بازیابی چرخه طبیعی خود را داشته باشد. بر طبق این معاهده هیچ‌یک از فعالیت‌های کشورهای عضو نباید امنیت غذایی و اجتماعی-اقتصادی را با خطر مواجه کند. به‌طوری‌که زیرشاخه‌های آن در ۳۷ کشور صنعتی اتحادیه اروپا ملزم به کاهش پنج درصدی میزان گازهای گلخانه‌ای از سال ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۲ به نسبت سال ۱۹۹۰ بوده است. جمهوری اسلامی ایران نیز در تاریخ ۱۳۵۷/۰۳/۰۶ با تصویب مجلس شورای اسلامی به‌منظور نظارت و ارزیابی شرایط آب‌وهوایی و بهبود آن به این پیمان پیوسته است. علاوه بر آن، در پیمان اقلیمی پاریس و در امتداد چارچوب

1. Climate Change
2. Ecological footprint
3. United Nations Framework Convention on Climate Change
4. Greenhouse Gases

پیمان UNFCCC، مقرر شد که از سال ۲۰۲۰ مسائل مرتبط به تعدیل و سازگاری مقادیر انتشار گازهای گلخانه‌ای پردازد. شایان‌ذکر است که، متن این پیمان بعد از مذاکرات انجام‌شده بین نمایندگان ۱۹۵ کشور در ۲۱امین اجلاس تغییرات اقلیمی سازمان ملل متحد در پاریس پذیرش، در ۲۱ دسامبر ۲۰۱۵ به تائید عمومی و در ۲۲ آوریل ۲۰۱۶ در روز زمین در نیویورک به امضا رسید. سپس در اکتبر ۲۰۱۶ بعد از تائید اتحادیه اروپا برای اجرایی شدن در چهارم نوامبر ۲۰۱۶ اطلاع‌رسانی شد. بعد از آن ۵۵ کشور جهان با مشارکت ۵۵ درصدی در تولید گازهای گلخانه‌ای با امضای این تفاهم‌نامه باهدف اجرای چارچوب سازمان ملل در زمینه تغییرات اقلیمی از طریق حفظ افزایش متوسط دمای جهانی پایین‌تر از دو درجه سانتی‌گراد بالاتر از میانگین دوران پیش‌صنعتی و تلاش به‌منظور جلوگیری از ۱/۵ درجه‌ای دما نسبت به این دوران باهدف کاهش عوارض و خطرات ناشی از تغییرات اقلیمی، افزایش توان سازگاری به تغییرات شدید اقلیمی و ایجاد پایداری اقلیمی، کاهش گازهای گلخانه‌ای بدون ایجاد مشکل در روند تولید غذا و همگرایی جریان اقتصادی با سازوکار کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای و توسعه مقاومت اقلیمی وارد مرحله اجرایی شده است. ضعف این پیمان، عدم گنجاندن یک برنامه تشویقی و تنبیهی در آن بوده است و هیچ‌گونه عواقبی برای کشورهای عضو در نظر گرفته نشده و اگر کشوری از پیمان خارج گردد، موجب دلسردی سایر ملل گشته و به تدریج این معاهده از هم‌گسسته می‌شود. لازم به ذکر است که جمهوری اسلامی ایران تاکنون به‌صورت رسمی به پیمان آب‌وهوایی پاریس ملحق نشده است، چراکه در مجلس قبل با دو ایراد شکلی روبرو شد که با تغییر مجلس و شورای نگهبان این سازش‌نامه هم‌چنان بلا تکلیف است.

چگونگی حفاظت از خاک در راستای حقوق بین‌الملل

خاک به‌عنوان لایه‌ای است که زندگی میلیون‌ها انسان به آن وابسته است و از دیدگاه جهانی به‌عنوان سومین جزء مهم محیط‌زیست به شمار می‌رود. با توجه به محدودیت منابع خاک و آب‌های زیرزمینی، آلودگی خاک جزء عمده‌ترین چالش‌های محیط‌زیست در کشورها به‌حساب آورده می‌شود. لذا چنانچه پاک‌سازی، تصفیه، حذف و تجزیه آلاینده‌ها در خاک صورت نگیرد، سفره‌های آب زیرزمینی به‌عنوان مهم‌ترین منابع تأمین آب در جهان، با مشکل مواجه می‌شود و افزون بر آن سازمان‌های محیط‌زیستی با افزایش هزینه‌ها در احیاء و پاک‌سازی مکان‌های آلوده و مبارزه با آلودگی منابع خاک روبه‌رو می‌شوند [۱۳]. تأثیر و اهمیت خاک در دگرگونی‌های آب‌وهوایی، تخریب زمین، دسترسی به مواد غذایی با در نظر گرفتن شرایط کمی و کیفی و هم‌چنین وضعیت بوم‌سازگان از جمله مواردی هستند که منجر به قانون‌گذاری در جهت عدالت محیط‌زیستی در عرصه‌های داخلی و بین‌المللی شده است. در اوایل دهه ۱۹۰ میلادی بالغ‌بر ۲۰۰ دستورالعمل، سازش‌نامه و عهدنامه محیط‌زیستی در راستای کنترل و مراقبت از منابع طبیعی موردپذیرش قرار گرفته است [۲۱]. پیمان تنوع

زیستی (CBD) مصوب ۵ ژوئیه ۱۹۹۲ با قابلیت اجرا در تاریخ ۲۹ دسامبر ۱۹۹۳ به دلیل نادیده گرفتن تنوع زیستی خاک در سال ۲۰۰۲ مورد بازبینی قرار داده شد که در این جلسه اعضای سازمان فائو این بند را نیز به رسمیت شناختند. هم‌چنین پیمان سازمان ملل متحد برای مبارزه با بیابان‌زایی^۲ (UNCCD) مورد پذیرش سازمان ملل متحد در راستای مبارزه با بیابان‌زایی^۳ در سال ۱۹۹۴ در کشورهای مواجه با خشک‌سالی شدید به‌ویژه قاره افریقا در جهت همکاری‌های علمی و فنی بر اساس مواد ۹ تا ۱۸ به‌منظور بیابان‌زدایی^۴ تصویب شد. کشور ما در گذشته با وجود زمین‌های حاصلخیز فراوان و بهره‌مندی شایسته از مدیریت بهینه منابع، از خاک به‌عنوان موتور محرکه اقتصاد استفاده و محافظت نموده است [۸]. در ایران علی‌رغم تصویب ماده ۱۰ ضوابط اجرایی و واگذاری اراضی شیب‌دار در سال ۱۳۸۷ مبنی بر رعایت اصول فنی حفاظت خاک و آبخیزداری، کماکان در اکثر حوزه‌های آبخیز کوهستانی سالانه میزان قابل‌توجهی از خاک‌روبه زوال و نابودی است. هم‌چنین با توجه به اصل ۱۲۳ قانون اساسی حفاظت از خاک که توسط دولت به مجلس ارائه و در تاریخ ۱۳۹۸/۰۳/۰۴ مشتمل بر ۲۶ ماده و ۱۴ تبصره به تصویب رسید، به مواردی چون، خاک و آلودگی آن، مواد آلاینده و آلوده‌کننده، کاربرد خاک، حفاظت از خاک، تخریب خاک، پایداری، بازسازی و پایش کمی و کیفی خاک و دیگر موارد مربوط به خاک اشاره شده است. خاک به دلیل وجود مواد آلی و معدنی، آب‌وهوا، موجودات میکروسکوپی خاک، قارچ‌ها، باکتری‌ها و وجود کرم‌های خاکی یک توده زنده محسوب می‌شود. نقش این موجودات در خواص شیمیایی و فیزیکی خاک منتهی به تعادل زیستی بین محیط‌زیست و موجودات زنده خاک شده است. برهم‌خوردگی این تعادل موجبات انقراض موجودات درون خاک شده و کاهش حاصلخیزی خاک را در پی خواهد داشت، از این‌رو می‌توان نقش قوانین بین‌المللی و گسترش آن در قوانین داخلی را نقطه عطفی در جلوگیری از تخریب منابع خاک و گسترش عدالت محیط‌زیستی به‌شمار آورد.

نظام حقوقی بین‌الملل در حفاظت از جنگل‌ها و مراتع

ازجمله سرمایه‌های هر کشور می‌توان به منابع طبیعی مشتمل بر بخش‌های مهمی از جمله خاک، مراتع و جنگل‌ها اشاره نمود. در قوانین جمهوری اسلامی، این منابع جزء اموال عمومی و متعلق به جمیع مردم بوده و به شخص خاصی تعلق ندارد، لذا می‌بایست مورد حمایت قرار گیرد، چراکه تنها منسوب به این تبار نبوده، لیکن نسل‌های آینده نیز از آن سهم دارند. با این‌همه از ۶۶ درصد سطحی که قبل از انقلاب صنعتی پوشیده از اراضی جنگلی بوده، ۳۵ درصد تخریب شده است. جنگل‌ها و مراتع را می‌توان ازجمله منابع قابل تجدید دانست که با قدری تفقد در پژوهش‌های صورت گرفته

در سطح بین‌المللی و داخلی شاهد تصویب قوانین و مقرراتی در جهت حفاظت از منابع طبیعی و محیط‌زیست در ادوار گذشته با توجه به زمان و مکان خاص بوده است. در طول تاریخ جنگل خدمات گسترده‌ای در اختیار جوامع انسانی قرار داده که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به تولید اکسیژن، جذب گازکربنیک و بهبود اقتصاد جوامع بشری اشاره نمود [۱]. بخش جنگلداری فائو در سال‌های ۲۰۱۳-۲۰۱۰ به‌منظور متوازن‌سازی محیط‌زیستی، اقتصادی و اجتماعی برای بهره‌مندی نسل‌های حال و آینده در مدیریت جنگل‌ها خدمت‌رسانی ویژه‌ای ارائه نمود. در اصل ۴۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی جنگل‌ها و مراتع را در مالکیت حکومت اسلامی می‌داند و جزء انفال به حساب آورده است. هم‌چنین قانون ملی شدن جنگل‌ها مصوب ۱۳۴۱ تغییرات بزرگی در مدیریت اراضی ملی به وجود آورده است. ازجمله قوانین تصویب‌شده در خصوص جنگل‌ها و مراتع می‌توان به قانون‌های پذیرفته‌شده در تاریخ‌های ۱۳۳۴/۰۸/۰۳ (استثناء قرار دادن فروش مراتع و جنگل‌ها از مصادیق خالصجات)، ۱۳۳۷/۱۱/۰۳ (تشخیص و تعیین حدود چهارگانه املاک از اراضی جنگلی و مرتعی)، ۱۳۳۸/۰۴/۲۲ (مدیریت، حفاظت، احیاء، بهره‌برداری، جنگل‌کاری و توسعه جنگل) و ۱۳۱۱/۰۲/۳۱ (تفکیک سواحل دریا خزر، جنگل‌های صنعتی و تبدیل جنگل‌های صنعتی و اراضی زراعی) اشاره نمود که همگی در خصوص این منابع به تصویب رسیده‌اند. اولین تعریف از جنگل و مرتع به تاریخ ۱۳۳۹/۰۲/۲۶ در ارتباط با قانون اصلاحات ارضی برمی‌گردد که در آن جنگل یا مرتع برگرفته از جنگل‌ها و مراتعی هستند که به‌وسیله افراد کاشته نشده است و به‌طور ویژه جنگل از دو بخش مشجر و غیرمشجر تشکیل شده و مرتع نیز، زمینی شامل کوه، دامنه یا زمین مسطح است که هر هکتار آن بتواند ۱۰۰ وزن دام زنده را در یک فصل چرای تعریف نماید. مراتع در جامعه انسانی از نقطه نظر تأمین مواد دارویی، صنعتی، مواد سوختی، مصالح ساختمانی، رفاهی، مواد غذایی دام‌ها، زیبایی محیط، تلطیف هوا و ممانعت از فرسایش نیز دارای اهمیت هستند [۲۳]. علی‌رغم تصویب قوانین مختلف در خصوص جنگل‌ها و مراتع ولی متأسفانه باز شاهد تخریب و نابودی در این بخش توسط عده‌ای از مردم با استفاده از نواقص قانون و سوءاستفاده از عدم وجود قانون در این خصوص بوده و ضرورت دارد هر چه سریع‌تر به‌منظور جلوگیری از نابودی این منابع، نواقص را شناسایی و قوانین مخصوص و دارای ضمانت اجرا را به تصویب رساند. جنگلداری اجتماعی که بر دو اصل عدالت و مشارکت متکی است، تنها در صورتی منجر به مدیریت پایدار در عرصه‌های جنگلی می‌شود که منجر به تأمین رفاه و معیشت مردم گردد. البته با بهره‌گیری از نظر صاحب‌نظرانی که عمر خود را صرف نگهداری از این عرصه‌ها نموده‌اند می‌توان به رفع نواقص موجود ازجمله مشکلات مقررات در ایجاد اختلال در جایگاه ملی بودن جنگل‌ها، واگذاری جنگل‌ها و مراتع برای ساخت‌وساز، واگذاری رایگان اراضی ملی به اشخاص و بازدارنده نبودن یا کمی مجازات تعیین‌شده برای ناقضان این قوانین

1. Convention on Biological Diversity
2. United Nations Convention to Combat Desertification
3. Desertification
4. Non-Desertification

پرداخت تا اقدامات لازم در ارتباط با حفاظت از این منابع و سرعت بخشیدن در صیانت از جنگل‌ها و مراتع صورت گیرد.

حقوق موجودات زنده در سطح بین‌الملل

تنوع حیات وحش و حضور بالقوه حیوانات آبی و خشکی‌زی در بوم‌سازگان نه تنها بر ثبات تعادل شرایط حاکم بر سامانه اثرگذار است بلکه یکی از معیارهای مهم سلامت زیستی به شمار می‌رود [۵۰]. این در حالی است که در دنیای امروز بشر با نقض حقوق محیط‌زیست نه تنها حقوق انسان‌های دیگر را پایمال نموده بلکه به حقوق حیوانات، گیاهان، دریاها و آب‌وهوا نیز تجاوز کرده است و موجب به وجود آمدن مشکلات متعددی شده است. به همین منظور در پژوهش پیش‌رو به بسط گوشه‌ای از مقررات نقض شده در عرصه‌های مختلف و در نهایت تفاوت قوانین در صحنه داخلی و بین‌المللی پرداخته شده است. در قوانین محیط‌زیست از فن‌های مختلفی به منظور حفاظت از موجودات زنده استفاده می‌شود. این فن‌ها را می‌توان در سه دسته کلی اجتماعی-اقتصادی، آموزشی و ترویجی و نهایتاً انضباطی-انتظامی تقسیم‌بندی نمود. فن‌های اجتماعی-اقتصادی باهدف برآورد نیازهای اجتماعی و اقتصادی انسان‌ها، منجر به کاهش اقدامات تخریبی می‌شوند. در این خصوص می‌توان به موارد قانونی اشاره نمود که توسط قانون‌گذار به منظور تأمین نیاز مردم به خصوص روستائیان و عشایری مورد استفاده قرار گرفته‌اند. راهکارهای آموزشی و ترویجی نیز شامل مواردی است که برای حفظ منابع طبیعی و محیط‌زیست از طریق آموزش مسائل مربوطه به‌ویژه به کودکان، نوجوانان و جوانان صورت می‌گیرد. هم‌چنین راهکارهای انضباطی-انتظامی نیز به منظور ممانعت از آلودگی و تخریب محیط‌زیست به‌وسیله افرادی است که قواعد دو دسته قبل نتوانسته مانع از تخریب و آلودگی به‌وسیله آن‌ها بر محیط‌زیست شود [۴۷]. با نگاهی به حقوق مدنی و قانون مجازات اسلامی و قوانین مرتبط با حیوانات واضح است که قوانین ذکر شده، در واقع ارتباطی با حقوق حیوانات نداشته و در حقیقت حقوق انسان‌ها در مورد حیوانات آن‌هم در باب نگهداری، مالکیت و چگونگی آن‌ها و هم‌چنین نحوه معاملات و اجاره را شامل می‌شود. درحالی‌که اشاره‌ای به حقوق حیوانات بر انسان‌ها و ممنوعیت شکار یا حیوان‌آزاری نشده و قوانین در این خصوص مسکوت مانده، بدین منظور برای جلوگیری از انقراض گونه‌های مختلف در کشور نیاز به وضع قوانین و برون‌رفت از این انزواست، چراکه در مواد ۱۷، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۳۳۰، ۳۹۸، ۴۵۳، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۶۵۴ و ۶۵۵ و مواد ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۶۷۹، ۶۸۰ و ۶۸۸ قانون مدنی از قانون مجازات اسلامی تنها مواردی هستند که در آن‌ها اشاره‌ای به نام حیوانات شده، اما نه در خصوص حقوق حیوانات بلکه حقوق انسان‌ها در مورد حیوانات را بیان داشته، این در حالی است که در گستره بین‌المللی، قوانین بسیاری برای حمایت از موجودات وضع شده، جالب این‌که اولین قانون حمایت از

حیوانات در سال ۱۸۲۲ میلادی در انگلستان تصویب شد و بعد از این کشور سایر ملل نیز اقدام به تدوین قوانین نمودند. از جمله پیمان‌های منعقد شده در وادی بین‌المللی می‌توان به معاهده ۱۹۷۲ استکهلم و پیمان ۱۹۷۳ کیوتو و ریو ۱۹۹۲ اشاره نمود. پیمان تجارت بین‌المللی گونه‌های جانوری و گیاهی، یکی از معروف‌ترین قوانینی است که در این خصوص مورد پذیرش ۸۰ کشور از جمله ایران رسیده است و با تلاش یونسکو در پاریس در ارتباط با تجارت بین‌المللی گونه‌های جانوری و گیاهی در معرض انقراض تصویب شده و در سال ۱۹۹۰ منتشر شد. حیوانات نیز در این قانون مانند انسان‌ها دارای حق زندگی، تولیدمثل آزادانه در محل زندگی، ممنوعیت آزمایش‌ها زجرآور، ازدیاد نسل آن‌ها، استفاده آن‌ها در فیلم‌ها و در نهایت احترام به حقوق آنان و هم‌چنین ممانعت از هرگونه عمل غیر ضروری منجر به مرگ آن‌ها را اشاره نمود. آنچه امروزه در ایران بیش از پیش جای خالی آن احساس می‌شود، نیاز مبرم و هرچه سریع‌تر به وضع قوانین در خصوص حیوانات و حقوق آن‌هاست، چراکه اگر در این زمینه اقداماتی اندیشیده نشود به‌زودی نابودی نسل‌های مختلف گونه‌های کمیاب حیوانات در کوتاه‌مدت و انقراض سایر نژادهای آن‌ها در بلندمدت رخ خواهد داد. از سوی دیگر با شیوع بیماری کرونا در جهان، بازبینی مقررات در حوزه قوانین بین‌الملل در ارتباط با مصرف، تجارت و حمل‌ونقل گوشت حیوانات وحشی از قبیل خفاش، گربه و مورچه‌خوار در معرض خطر و ممانعت از تخریب زیستگاه‌ها مورد توجه قرار گرفته است [۱۴ و ۱۵ و ۱۷].

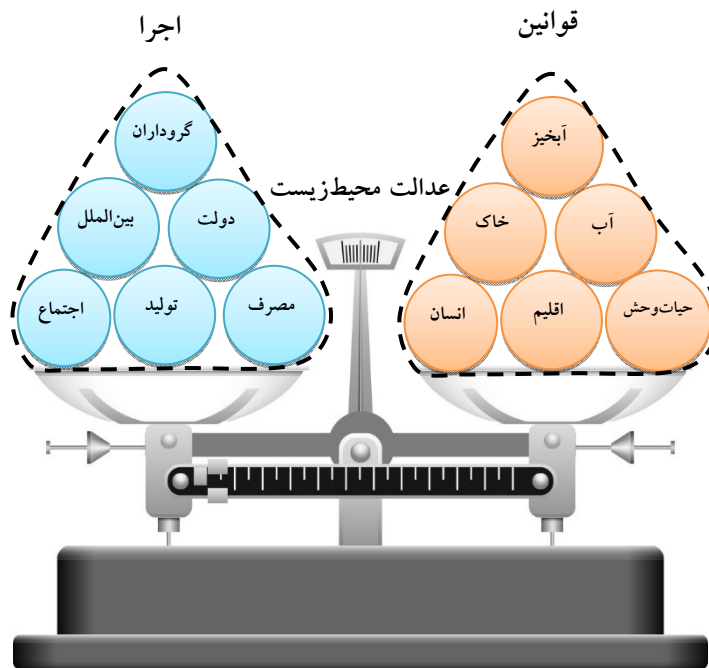
عملکرد قوانین کشاورزی در حفاظت از محیط‌زیست

تا به امروز سه عقیده غالب به‌وسیله گروه‌های مختلف با نگرش و دیدگاه‌های مختلف در ارتباط با پایداری کشاورزی به کار گرفته شده است [۴]. پایداری به مفهوم «کفایت تغذیه» در رابطه با افزایش رشد جمعیت، در راستای آماده‌سازی نیازمندی‌های غذایی قسمت‌های مختلف جامعه اشاره می‌کند. کشاورزی به‌عنوان «نظارت» وظیفه وضع تعادل بین بوم‌سازگان‌ها در روند تولیدات کشاورزی را عهده‌دار است. کشاورزی به‌منزله «جامعه» علاوه بر علاقه‌مندی به پیشرفت و بهبود فرهنگ انسجام‌یافته روستایی، نگران به‌هم‌خوردگی و توازن بین بوم‌سازگان‌هاست [۴۶]. بر اساس بند ص ماده ۳۸ قانون برنامه ششم برای تبدیل پسماند به کود یا انرژی، آتش زدن باقی‌مانده محصولات و ضایعات کشاورزی در زمین‌ها و باغات و هم‌چنین رهاسازی باقی‌مانده سموم و ظروف و کیسه‌های خالی آن‌ها در محیط‌زیست ممنوع است. این در حالی است که هیچ‌گونه توجه، فرهنگ‌سازی و سیاست‌گذاری عملیاتی در این باره صورت نگرفته است و همواره مشاهده می‌شود که هم‌چنان زمین دستخوش بی‌رحمی و ناعدالتی بشر است. از آنجایی‌که لازمه سازگاری قوانین و مقررات کشاورزی در میزان اثرگذاری آن بر حفاظت از محیط‌زیست بر اساس ضوابط و ملاک هم‌خوانی آن‌ها با معیارهای مدنظر محیط‌زیستی است، بر این اساس با نگرش در قوانین حاضر در

این عرصه نشانه‌های توجه صریح و ضمنی قانون‌گذاران به حفظ محیط‌زیست در نتیجه کشاورزی غیرعلمی و آثار مخرب آن مشهود است. سازمان امور اراضی کشور در جایگاه مرجع وضع و اجرای مجموعه قوانین و مقررات همواره تلاش کرده با تدوین قوانین و مقرراتی چندگانه و نظارت بر اجرای آن‌ها از اراضی کشاورزی محافظت نمایند، از جمله قانون حفظ کاربری اراضی زراعی و باغی مصوب ۱۳۷۴/۰۳/۳۱ با اصلاحات مرتبط در تاریخ ۱۳۸۵/۰۸/۰۱ در خصوص ممنوعیت تغییر کاربری اراضی زراعی و باغ‌ها خارج از محدوده قانونی شهرها جز در موارد ضروری بوده است. هیئت وزیران نیز در تاریخ ۱۳۸۶/۰۴/۱۹ آیین‌نامه اجرایی آن را تصویب نموده است. هم‌چنین مجمع تشخیص مصلحت نظام قانون جلوگیری از خرد شدن اراضی کشاورزی و ایجاد قطعات مناسب فنی و اقتصادی مصوب ۱۳۸۵/۱۱/۲۱ در ارتباط با این موضوع که وزارت جهاد کشاورزی را ملزم به تعیین حدنصاب فنی، اقتصادی اراضی کشاورزی بر اساس شرایط اقلیمی، کمیت و کیفیت منابع آب و خاک، ضوابط ماشینی‌سازی و الگوی کشت تعیین و برای تصویب به هیئت وزیران ارائه شد و مصوبه آن در سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۳۹۵ تغییرات و اضافاتی در آن رخ داد. در مجموع در سطح بین‌الملل نیز سازوکارهایی به‌منظور حفظ عدالت محیط‌زیستی در راستای کشاورزی به‌صورت پیمان‌نامه و پیمان‌های موردپذیرش قرار گرفته است؛ که می‌توان از این موارد به تشکیل صندوق بین‌المللی توسعه کشاورزی، در سال ۱۹۷۷، به‌عنوان تشکیلاتی تخصصی، مالی و بین‌المللی وابسته به سازمان ملل متحد بین کشورهای عضو اپک، ممالک در حال توسعه و بنگاه‌های فعال در بخش‌های اقتصادی و توسعه باهدف اعطای وام و ارتقای زیرساخت‌های روستایی به‌منظور رشد و توسعه امور کشاورزی در مناطق محروم و در حال توسعه جهان و نیز پیمان بین‌المللی حفاظت از نباتات (IPPC)، (متن تجدیدنظر شده جدید مصوب اجلاس فائو در اجلاس ۲۹ نوامبر ۱۹۷۷)، با قصد تأمین امنیت مشترک و اقدامات تأثیرگذار در جهت مبارزه و جلوگیری از راه‌یابی و انتشار آفات و فرآورده‌های گیاهی به‌منظور چاره‌اندیشی در کنترل و انجام تعهدات فنی و اجرایی قیدشده در این قرارداد اشاره نمود. سازمان ملل، نیز در امتداد توسعه آگاهی‌های عمومی مردم در جهت حفاظت از گیاهان سال ۲۰۲۰ را سال بهداشت و سلامت گیاهان معرفی کرده است. با در نظر گرفتن قوانین موجود در سطح بین‌المللی و داخلی، عمده‌ترین تهدیدها در عدم توسعه پایدار کشاورزی باوجود رعایت عدالت محیط‌زیستی را می‌توان به محدودیت‌های اجتماعی- اقتصادی، عدم استفاده صحیح از فناوری، کمبود منابع زیربنایی و انسانی کارآموده نسبت داد. برنامه‌ریزی، نظارت و مراقبت سازمان‌های دولتی و بیرونی، ایجاد کارگروه‌های محلی و سایر نمونه‌های مشابه آن در رفع تنگناهای ذکرشده تأثیرگذار خواهد بود.

بحث و نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر به بررسی قوانین مصوب شده در ارتباط با عدالت محیط‌زیستی در رویارویی با انواع چالش‌های مغفول در بوم‌سازگان آبخیز پرداخته شد. عمده‌ترین مباحث موردتوجه در این پژوهش شامل مقصود از مفهوم عدالت محیط‌زیست و چگونگی نقش قوانین بین‌المللی و داخلی در ایجاد عدالت محیط‌زیستی در بوم‌سازگان‌ها، بوده است. در این مطالعه کتابخانه‌ای و مروری پنج موضوع و چالش اصلی در ارتباط با ایجاد برابری در محیط‌زیست مورد واکاوی قرار گرفته است. صیانت از شرایط اقلیمی منطقه‌ای با در نظر گرفتن نظام حاکم در حقوق بین‌الملل، حفاظت از خاک در امتداد قوانین بین‌المللی، صیانت از جنگل‌ها و مراتع با نگرش در حقوق بین‌الملل، حقوق حیوانات در سطح جهانی و نقش قوانین کشاورزی در صیانت از محیط‌زیست از مجموعه نمونه‌های پیمان‌های مرتبط با این موضوع هستند. از جمله یافته‌های این پژوهش می‌توان به نقاط ضعف پیمان تغییرات اقلیمی (UNFCCC)، اشاره نمود که از جمله آن تمرکز پاریس بر کشورهای در حال توسعه است در صورتی‌که غالب آلودگی‌های محیط‌زیستی به‌وسیله کشورهای توسعه‌یافته ایجاد می‌شود. افشای برخی اطلاعات کشورهای عضو این توافق‌نامه نیز در فضای بین‌الملل و تحمیل هزینه خروج از این عهدنامه برای کشورهای پذیرنده را به دنبال داشته است. از نقاط قوت آن نیز کاهش میزان افزایش گرمایش جهانی و انتشار گازهای گلخانه‌ای، ذوب شدن یخ‌های قطبی، سیلاب‌ها، دگرگونی‌های شدید آب‌وهوایی و ایجاد طوفان‌های مرگبار دانست. در مجموع، عیب پیمان زیستی خاک (CBD)، نیز تک‌بعدی بودن و جزئی‌نگری به تنوع زیستی و از اهمیت‌های آن حفاظت از تنوع، بهره‌برداری و تقسیم عادلانه منافع برآمده از ذخایر ژنتیکی بین کشورهای عضو، قابلیت پیگیری تخلف کشورهای تهدیدکننده سلامت محیط‌زیست به‌وسیله دادگاه بین‌المللی لاهه و عضویت تمامی کشورهای دنیا در این معاهده به‌استثنای ایالات متحده و واتیکان قلمداد می‌شود. از جمله نقص عهدنامه مبارزه با بیابان‌زایی (UNCCD)، را هم می‌توان فعال نبودن کمیته‌های تخصصی و کارشناسی ویژه به‌صورت کارگروه‌هایی به‌منظور اجرای برنامه‌های این پیمان در بعضی از کشورهای عضو به‌ویژه ایران است. علاوه‌براین نقیصه‌های اصل ۱۲۳ قانون اساسی حفاظت از خاک، شامل سلیقه‌ای بودن اجرای قانون به‌وسیله بعضی از اعضای گروه و تغییر کاربری‌های همراه با واسطه‌گری‌هاست. مزیت‌های آن نیز در صورت اجرای دقیق شامل ممانعت از تغییر کاربری اراضی و باغی، ایجاد کمیته از نهادهای مختلف به‌منظور تأیید تغییر کاربری اراضی، در نظر گرفتن حسب و جرائم نقدی برای اقدام‌کنندگان به تغییر کاربری غیرمجاز در نظر گرفت. ضمناً کمبودهای اصل ۴۵ قانون اساسی جنگل‌ها و مراتع را می‌توان در محدودیت قانون مناسب و بازدارنده برای افراد سودجو و جنگل‌خوار، فقدان استفاده از راه‌حل‌های علمی و نوین به‌منظور جایگزینی مواد گرمایشی برای ساکنین محلی و عدم ابطال

شکل ۱: ترازوی عدالت محیط‌زیست

اجتماعی با گفتمان محیط‌زیستی صورت گرفته که همگی فقط در یک راستا مثل بحران آب، گردشگری و توسعه اقتصادی- اجتماعی پژوهش‌های خود را انجام نموده‌اند. این در حالی است که در سومین عهدنامه بین‌المللی مصوب در سال ۱۹۸۲ چهار بخش برای حقوق بشر شامل حق بر صلح، حق بر توسعه، حق بر محیط‌زیست و حق بر میراث مشترک بشریت در نظر گرفته شد و در آن محیط‌زیست به‌عنوان یکی از ارزش‌های جهانی معرفی و در پیش‌نویس آن نیز به‌طور کلی به‌حق محیط‌زیست متناسب با توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و حقوقی (ماده ۱۴) اشاره شده است. باین‌وجود در پژوهش حاضر علاوه بر موضوعات ذکر شده در ارتباط با عدالت محیط‌زیستی می‌توان آن را به ترازوی در حال توازن (شکل ۱) نسبت داد که با پایبندی به قوانین ذکر شده و اجرای صحیح و اصولی آن از سطوح بالادستی تا مردمی، منجر به ایجاد تعادل در عدالت می‌شود. هم‌چنین با بررسی نقاط قدرت و ضعف قوانین ذکر شده می‌توان گفت نقاط قوت آن را در جامعیت و نقاط ضعف این قوانین را در عدم اجرای دقیق این قوانین مشاهده نمود.

بنابراین برای ایجاد بوم‌سازگانی با چارچوب عدالت محیط‌زیستی توجه به مدیریت مشارکتی دستگاه‌های متصدی محیط‌زیست، تشکیل نهادهای نظارتی برای رسیدگی به تضادهای محیط‌زیستی و تخلفات، هماهنگی سیاست‌های بوم‌سازگان با چارچوب قانون اساسی، تقویت سیاست‌های همکاری، طراحی، ارزیابی و اجرا و وضع قوانین مالیاتی برای تهیه اعتبارات بوم‌سازگان اهمیت دارد. بدیهی است حفظ سرمایه‌های آبخیز نیز در گرو ایجاد شرایط رقابتی در حفظ محیط‌زیست و تنها از طریق ایجاد عدالت در بهره‌برداری بهینه و سازگار است.

پروانه زغال تا سررسید خاتمه بهره‌برداری خلاصه نمود. همین‌طور کاستی‌های قانون ملی شدن جنگل‌ها را باید در عدم وجود قوانین بازدارنده در مورد متجاوزان و مخربین جنگل‌ها در اعمال تخریبی دانست. حال آنکه جنگل‌ها تحت نظر دولت و سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری به‌منظور از دسترس خارج شدن جنگل‌ها از دست افراد سودجو است. ناکارآمدی‌های قوانین مدیریت جنگل، فائو را هم به دلیل نبود قوانین اجبارکننده برای کشورها به‌منظور ممانعت از تخلفات جنگل‌داری و حفاظت از جنگل‌ها تحت تأثیر قرار داده است. هم‌چنین ناتوانی‌های قانون مدنی در ارتباط با حیوانات را می‌توان به نبود قانون مستقل برای حیوانات نسبت داد. متأسفانه عمده قوانین در ارتباط با حقوق انسان در رابطه با حیوانات بوده و وضع این قوانین در خصوص کشتار بی‌رحمانه حیوانات در قانون مدنی خالی به نظر می‌رسد. از سوی دیگر نبود برنامه‌های علمی به‌منظور کمک به کشورهای فقیر برای رسیدن به انرژی پاک و عدم شرکت تمامی کشورها و عدم تعهد به این عهدنامه‌ها و تحکم آن در احترام به حقوق هرچند ناچیز حیوانات در ارتباط با باربری، تغذیه، بهداشت و آزمایشگاهی از دیگر ضعف‌های قابل‌تأمل است. عجز قوانین داخلی در حفظ اراضی کشاورزی را می‌توان به باز بودن ابهامات و راه‌حل‌های آن برای متخلفین در خصوص احداث گلخانه و دامداری در نزدیکی روستاها نسبت داد. لازم به ذکر است تا به امروز مطالعات زیادی در ارتباط با عدالت محیط‌زیستی انجام شده است. به‌طوری‌که نصری فخرداود و حجازی [۴۰]، در ارتباط با نقش عدالت محیط‌زیستی در کاهش بحران آب، قربانی و همکاران [۱۸]، در راستای ارزیابی خدمات گردشگری بوم‌سازگان با عدالت محیط‌زیستی و صالحی و همکاران [۴۴]، در جهت توسعه اقتصادی-

Publications.) In Persian.(

14. Dareini, A. 2020. Coronavirus: An Ethical Question in the US-Iran Showdown.

15. Dever, J., and Dever, J. 2020. Information Age Imperialism: China, 'Race,' and Neo-Colonialism in Africa and Latin America. U. Miami Inter-Am, 52: 1.

16. Geer, A.E. 2001. Post-modernism and environmental crisis, translated by Irfan Tabeti, Cheshme Publications, first edition, Tehran.

17. Gellers, J.C., and Jeffords, C. 2018. Toward environmental democracy? Procedural environmental rights and environmental justice. Global Environmental Politics, 18(1): 99-121.

18. Ghorbani, S., Salehi, I., Faryadi, S., Jafari, H. 2019. Assessing Urban Environmental Justice Based on Spatial Distribution of Tourism Ecosystem Services Case Study: Tehran Megalopolise. Sustainable city, 2(2): 35-52. (In Persian).

19. Harlan, S.L. 1999. Climate justice and inequality. Translated by Mohammad Javad Zahedi Mazandarani, in: Climate Change and Society: Sociological Perspectives, Tehran: Vania and Loya Publications.

20. Hasankhani, R. 2012. Studying of Legal aspects of Soil Conservation. British Journal of Science, 5 (1): 6-10.

21. Jazi, H., Karkeabadi, Z., Kamyabi, S. 2017. Sustainable development strategies of cities related to the upstream watershed, case study: Garmsar city. Watershed Engineering and Management, 9(4): 426-440 (In Persian).

22. Kumar, H.D. 1975. Modern Concepts of Ecology. Vikas publishing House PVT LTD (In Persian).

23. Kurdwani, P. 1993. Pastures, their problems and solutions in Iran, Tehran University Publications (In Persian).

24. Iashgary, A., Tavakolinia, J., Kozehgarkaleji, L., Fanni, Z., and moridsadat, P. 2020. Evaluation of national development plans and outstanding documents in environmental justice with an emphasis on green technology, case study: Tehran metropolis. Researches in Earth Sciences, 11(2): 89-109 (In Persian).

25. Lau, J.D., Gurney, G. G., and Cinner, J. 2021. Environmental justice in coastal systems: Perspectives

1. Adeli, E., and Ikheski, A. 1976. Forest Protection, Tehran University Publications.

2. Akbarinasab, S.A.A. 2014. Requirements and indicators for sustainable urban development. Database of Management Scientific Articles, 5-8 (In Persian).

3. Akbulut, B., Demaria, F., Gerber, J. F., and Martínez-Alier, J. 2019. Who promotes sustainability? Five theses on the relationships between the degrowth and the environmental justice movements. Ecological Economics, 165: 106418.

4. Arayesh, M.B. 2018. Ethical and Practical Perspectives of Environmental Justice in the Organic Farming. Ethics in Science and Technology, 13 (2): 29-38. (In Persian).

5. Asadi Khomami, R., and Abbasi sarmadi, M. 2016. The Concept of Environmental Justice and Its Reflection on Regional and International Documents. Strategy, 24(4): 33-57. (In Persian).

6. Ayoubikia, R., Janatrostami, S., Ashrafzadeh, A., and Shafiei Sabet, B. 2019. Optimizing the regional allocation of water resources in the Sefidroud watershed with a social justice approach. Iran Water Resources Research, 14(5): 236-252. (In Persian).

7. Babakhani, E. 2022. Environmental Crimes in the Measure of Restorative Justice: from Policies to Programs. Journal of Legal Research.

8. Bayat, N., Rastegar, I., and Azizi, F. 2011. Environmental protection and management of rural soil resources in Iran, 1(2): 63-78 (In Persian).

9. Beretta, I. 2012. Some highlights on the concept of environmental justice and its use. E-cadernos CES, (17).

10. Christy, L.C. 2007. Forest law and sustainable development: addressing contemporary challenges through legal reform, World Bank Publications.

11. Clayton, S. 2000, Models of Justice in the Environmental Debate, Journal of Social Issues, 56: 459-474.

12. Crist, M. 2020. What the coronavirus means for climate change. The New York Times, 27.

13. Dabiri, M. 2003. Environment Pollution: Air-Water-Soil-Sound, 3rd Edition Tehran: Etemad

Environmental justice and underserved communities. *Primary Care: Clinics in Office Practice*, 44(1): 155-170.

37. Mortezaei Kakhki, M., Mahdavi Adeli, M.H., Naji Maydani, A.A. and Hossein Zadeh Bahraini, M.H. 2017. Dworkin and issues of intergenerational justice: an introduction to the theory of equality in intergenerational resources. *Quarterly Journal of Theoretical Policy Research*, 21(13): 117-146 (In Persian).

38. Moslemi, K. 2014. Integrated management of watersheds. 3rd National Conference on Students' Scientific Societies Agriculture and Natural Resources, College of Agriculture and Natural Resources, University of Tehran, 10-11 (In Persian).

39. Namamian, P., and Tayibi, S. 2019. Critical points of environmental justice and sustainable development. *Environmental Science and Technology Quarterly*, 22(8): 103-111 (In Persian).

40. Nasri Fakhraoud, S., and Hejazi, S.N. 2016. An analysis of the relationship between environmental justice and reducing the water crisis in Iran with an emphasis on the model of comprehensive management of water resources. The first international conference on water, environment and sustainable development, Department of Civil Engineering, Faculty of Engineering, Mohaghegh Ardabili University (In Persian).

41. Nobari, A. 2020. The Place of Behavioral Justice in the Relationship between Human and the Environment from the Perspective of the Qur'an. *Quranic Doctrines*, 17(32): 219-238 (In Persian).

42. Ragheb, A., El-Shimy, H., and Ragheb, G. 2016. Green architecture: A concept of sustainability. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 216: 778-787.

43. Rumi, F. 2008. The security of the international system in the light of climate change. *Foreign Policy Quarterly*, 22(3): 764 (In Persian).

44. Salehe, S., Ferozjaian, A., Gholamrezazadeh, F. 2014. An Analysis of Environmental Discourse of the Iranian Socio-economic Development Plan. *Social Development & Welfare Planning*, 6(21): 71-110.

from communities confronting change. *Global Environmental Change*. 66: 102208.

26. Levenda, A.M., Behrsin, I., and Disano, F. 2021. Renewable energy for whom? A global systematic review of the environmental justice implications of renewable energy technologies. *Energy Research & Social Science*, 71: 101837.

27. Levy, J.I., and Hernández, D. 2022. New Frontiers of Environmental Justice. *American journal of public health*, 112(1):48-49.

28. Liroy, P.J. 1999. The 1998 ISEA Wesolowski Award Lecture Exposure analysis: reflections on its growth and aspirations for its future. *J Expo Anal Environ Epidemiol*, 1999(9):273-81.

29. Lotfi, H., Nami, M.H., Hassanpour, J., Bahirai, H. 2011. Environmental security and national security policymaking. *Journal of New Perspectives in Human Geography*, 3(4): 121-144 (In Persian).

30. MacShane, K. 2012. The Environment: How to Understand It and What to do about It. Kabasenche W. P., O'Rourke M., Slater Matthew H. (Eds.) *The Environment: Philosophy, Science, and Ethics*. London: MIT, 79-82.

31. Mashhadi, A. 2021. Legal challenges of the Covid-19 pandemic: analysis of the outbreak of the Covid-19 disease from the perspective of environmental law National Health Law Research Center.

32. Mbamalu, G., and Durrett, D. 2006. Environmental justice issues in developing countries and in the Niger Delta, In *International Conference on Infrastructure Development and the Environment*, Abuja, Nigeria.

33. McGregor, D., Whitaker, S., and Sritharan, M. 2020. Indigenous environmental justice and sustainability. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 43: 35-40.

34. Meyer, L.H., and Sanklecha, P. 2016. Philosophy of justice: Extending liberal justice in space and time. In *Handbook of social justice theory and research* (pp. 15-35). Springer, New York, NY.

35. Miller, Jr., and Tyler, G. 2003. *Environmental Science: Working with the Earth* (9th Ed.). Pacific Grove, California: Brooks/Cole, 31-34.

36. Morelli, V., Ziegler, C., and Fawibe, O. 2017.

49. Thompson, J. 2009. Intergenerational justice: Rights and responsibilities in an intergenerational polity, Routledge.
50. Todd, A.H. 1999. Forests and watershed health. *Journal of Forestry*, 97(2): 54.
51. Van Horne, Y.O., Alcala, C.S., Peltier, R. E., Quintana, P. J., Seto, E., Gonzales, M., and Beamer, P.I. 2022. An applied environmental justice framework for exposure science. *Journal of Exposure Science & Environmental Epidemiology*, 1-11.
45. Samandi Janian, M., Atashneh, M. and Sadeghi, M. 2022. Environmental investment and sustainable development in the light of intergenerational justice. *Journal of Bioethics*, 11(1): 117-135 (In Persian).
46. Schlosberg, D. 2003. *The justice of environmental justice: Reconciling equity, recognition and participation in a political movement*. Cambridge: MIT Press.
47. Shamkhi, T. 2011. *Laws and management of natural resources (forests and pastures)*, Tehran: University of Tehran (In Persian).
48. Tayebi, S. and Zarabi, M. 2018. Environmental Diplomacy and Climate Change; Constructive strategic approach to reducer. *Human & Environment*, 16(4): 159-170 (In Persian).

Abstract

Necessity of Environmental Justice in Watershed ManagementV. Beiranvandi¹, M. Tavosi¹, and S.H.R. Sadeghi²

Received: 2022/08/31 Accepted: 2022/12/06

Today, watersheds are facing various environmental issues. Factors such as weak organization in government sectors, lack of appropriate management structures, disregard for factors threatening international peace and security as well as climate change, rights governing soil and water protection, set of laws governing forests and pastures, weakness in agricultural activities and not paying attention to the right of animals prevent watersheds from achieving sustainable development. On the other hand, the lack or defect in the laws related to environmental justice has aggravated these tensions. Therefore, the current research has been compiled by examining the laws related to environmental justice at the national and international levels, in order to identify the weak points in the laws, in order to estimate the needs of the people without harming the needs of future generations in a descriptive-analytical method. The results of the research showed that the only way to improve the disordered state of watersheds in the world is to spread the shade of empathy between different countries based on environmental protection through the amendment of laws and principled management based on maintaining respect for the environment and its elements. From the results, it is also recommended to establish activities related to sustainable development based on the common relationships of physical-social and cultural aspects of humans with other components of nature.

Keywords: Human Rights, Integrated Watershed Management, Natural Resources Culture, Sustainable Development.

1. Ph.D. Student in Watershed Science and Engineering, Department of Watershed Management Engineering, Faculty of Natural Resources, Tarbiat Modares University, Noor 4641778489, Iran

2. Professor, Department of Watershed Management Engineering, Faculty of Natural Resources, Tarbiat Modares University, Noor 4641778489, Iran, E-mail:sadeghi@modares.ac.ir